УДК 883.О - 1.091

ОБРАЗИ РУХУ В СИСТЕМІ ХРОНОТОПУ ПОЕЗІЇ О.ОЛЬЖИЧА

Чернявська Л.В., к.філол.н., доцент

Запорізький державний університет

Поезія "плинності часу" представлена у творчості багатьох українських письменників як тема взагалі притаманна поезії, роду літератури, що оперує образами-почуттями, образами-переживаннями, образами-згустками часопросторової усвідомленості буття. Час поза своєю хронотопічною функцією вимальовується в самостійний образ, навантаження якого формується через емоційно настроєву настанову як чинник міфологічної свідомості. Скажімо, у поезії Т.Шевченка елемент "Минають дні, минають ночі..." стає постійним, лейтмотивом. Він проходить через ряд віршів, формуючи сталий хронотопічний елемент проминальності. Проминальність є своріднім втіленням системи уявлень про світ і людину в ньому. Кожна річ проминальна, нестійка. Особливого значення тема минущості набуває в поезії вигнання. Адже тут спрацьовує звичайний психологічний комплекс потреби повернення, який потрактовується через мотиви туги за батьківщиною, спогади про ідеальний світ дитинства, що асоційований з рідним краєм тощо. Символи батьківщини скупчуються в поетичній свідомості митця і видобуваються на світ у формі поетичних символів, знаків. Формується своєрідний тип батьківщини, прихований у численних візіях, у яких елемент вітчизни трансформований на різних часових площинах у своєрідні формули землі обітованої. Але найчастіше ці модифікації вказують на неможливість подолання комплексу чужини через загубленість у часі, перебування в дорозі, що не має меж. Людство на шляху стає узагальненим символом долання чужини, адже переносячи образ людства на світовий шлях, поет робить спробу поставити в один ряд себе і світову спільноту, нехтуючи навіть національною ознакою. Подорожування в часі в пошуках ідеального стає характерною рисою поезії О.Ольжича. Він постійно звертається до минулого із бажанням простежити духовну сутність, моральні пріоритети світового суспільного огранізму.

Кожен народ формує власне розуміння світу, тип його осягнення, який неодмінно відбитий у мові, у побудові фрази. Етнос, незважаючи на свою основоположну єдність, містить ряд внутрішніх відмінностей у побуті, духовній культурі. Так само мова як форма вираження головних особливостей певної спільноти має окремі діалектні ознаки (лексичні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні). Через те будь-який мовний знак отримує власну функцію, яка може бути по-різному варійованою. Герменевтика передбачає необмеженість інтерпретацій художнього твору. У статті "Батьківщина і мова" Г.-Ґ.Ґадамер говорить про те, що саме рідна мова тримає зв'язок людини з її батьківщиною, а "кому ж випала доля жити у вигнанні, той завжди живе між бажанням забути й бажанням запам'ятати, між прощанням і згадкою, між втратою і новим початком"[1,189]. Мова стає своєрідним подоланням відчуженості, а поезія є поверненням до мови, тому "вся поезія повертається з чужини" [1,191]. Тобто поезія стає своєрідним високим мистецтвом подолання відчуженості людини щодо мови, яка тонко, на рівні чуття, на підсвідомому формуванні містких, символічних образів творить цей процес. Не випадковими стають образи руху у просторі, зокрема шляху, дороги, воза, обозу тощо. Одним з цікавих образів руху в поезії О.Ольжича є образ диліжансу. Слово це, французького походження, утворене від латинського - прудкий, позначає багатоколісну карету для кінного перевезення пасажирів і пошти. Утворення цього образу пояснюється так само подорожами в часі. Не зовсім чіткою є мотивація зупинки на XIX столітті в поезії "Диліжанс", бо період XVIII - XIX ст., на думку О.Ольжича, відзначався занепадом української духовності, зокрема у переважанні власних інтересів еліти нації над суспільними, низькому рівні національної самосвідомості ("Українська історична свідомість") [2,152], коли забитий природний войовничий дух народу несила було збудити його світочам Т.Шевченку та Лесі Українці [2,250].

Художнє навантаження образу диліжансу розкривається в поезії “На небі хмара - вічність і світи” (1933), де порівняння кожної з епох із розмірами, кольором, швидкістю пересування хмар стає основою характеристики епохи. Зміна часів накладає свій відбиток на життєві ритми землі й людського суспільства. Обираючи три відрізки, автор підкреслює якісну змінюваність, де початок - тріасовий період - перший із трьох періодів мезозойської ери геологічної історії землі, розвиток - один із найкращих піків людського розвитку - античний період, і як кульмінація - XIX століття, де за висхідну ідею часу взято теорію Маркса. Оцінка цієї теорії здійснюється через художнє оформлення епохи. Основним концептом є вітер, що стає виразником соціокультурного дискурсу поезії О.Ольжича. Вітер досить активний художній образ, він один з улюблених символів митця. Вітер як один з елементів життя-борні “Знову вітер, і хвилі, і обрій” - дистих “Вікінг”), вітер як символ безкінечності і повноти (“Моя, як вітер, голуба туга” - поема “Люкреція”), вітер як символ неспокою в житті (“І різкість вітру, що над ними віяв” - вірш “Де шлях у жовті врізується стіни”), вітер як символ революційних змін (“Вітри од краю до краю, од рана до рана дмуть” - “Візія”), вітер оновлення, національного відродження (“Одвіку земля не зазнала-бо

ця Такого безкрайого вітру" - поема-цикл "Незнаному Воякові"). Цей образ характерний не лише для поезії О.Ольжича, він є потужним архетипним утворенням, значення якого цілком оригінально виводить український філософ-фантаст ІІ половини ХХ ст. О.Бердник з давньої суті мови, від основного поняття давньої людини Сонця-Ра і розуміє це явище (вітер) як феномен життєвого, енергійного [3,143]. Вітер пов'язаний із праматір'ю життя, із повітрям, без якого неможливе життя. Така життєдайність вітру робить його елементом архетипу Матері-прародительки як вияв Матері-землі, Батьківщини-Материзни, наприклад, у Є.Маланюка в поезії з "Євангелія піль" вітер, колосся, сонце - Біблія літа, основа життя:

Знову Біблія літа розкрила
Сторінки заколосених піль.
Легкий вітер напружує крила
Гнати леготом золото хвиль [4,36].

У поезії "На небі хмара - вічність і світи" вітер ілюструє характер кожної з епох, хоч сам вітер згадується лише у зв'язку з періодом ХІХ ст., але він мається на увазі, бо відповідає за зміну форми хмар та швидкість їх пересування. У творі згадується вітер-варіят, що набуває тривожного негативного тону. Визначення слова варіят у тлумачному словнику подається як божевільна людина, шалений, безглуздий, нерозумний [5,1,225]. Алогізм епохи, таким чином, вже передбачений активним образом вітру, який чи не вперше в поезії О.Ольжича не набуває позитивного емоційного навантаження, а трактується як деконструктивне начало, підкреслюючи безглуздість суспільних рухів, культурного застою, де хмари - "отари молодих ягнят" - нові ідеї часу, які раптово вривались у суспільне мислення, але не могли знайти відгуку через незрілість та поверховість. Ця епоха представлена автором в образі диліжансів, переходового виду пересувних засобів, що прийшли на зміну звичайній кареті, і замінені швидкісним автомобілем. Модифікувавши форму, диліжанс лишається каретою. Не випадково обраний образ диліжансу, чужомовного символу руху, чужинність ця підкреслює неприродність марксівських ідей. Стихія рідної мови полонить душу ліричного героя поезії О.Ольжича, а давнина стає тим поверненням до витоків, праджерел, що мають врятувати людину від виродження і самознищення. Час як нищення єдності, як протистояння вічності постає у формі чужородного символу часопростору - диліжансу.

Поезія "Диліжанс" ввійшла до збірки "Підзамча" й датована, як і ряд поезій ("Яблуня на горі", "Алябастер", "Голандський образ", "Порцеляна"), 25 січня 1941 року. Усі п'ять поезій, присвячених вічним темам кохання, краси, об'єднані єдиним мінорним настроєм, медитативністю та візіоністичними елементами, щирістю та відвертістю почуттів ліричного героя. Час як активний чинник художнього образу диліжансу з'являється, та й то опосередковано, лише в однойменній поезії. Час переданий через ритмічний стукіт обіддя, він відраховує тривалість образу самого диліжансу. Образ цей не має конкретної художньої характеристики і поданий лише в окремих деталях: "стук дверцят", "дзвін обіддя". Ці слухові образи постають разом із дотиковим ("груба рука") та зоровим ("замерзлі грудки") й утворюють єдиний формальний елемент експансивності та тривоги. В атмосферу холоду вривається теплий струмінь. Це почування ліричного героя, що з морозної зими потрапляє у теплий екіпаж. Відчуття прості й чисті, солодкий теплий дух заспокоює та спонукає до роздумів про вічне:

І таким чимсь повні - чуєш ти -
Раптом груди, горло і повіки,
Що готовий взяти та й піти,
І ніколи не вернуть, повіки [2,49].

Образ смерті в цьому епізоді сповнений розміреного відстороненого спостерігання за миттєвостями життя. Смерть постає як дорога, з якої немає вороття. Ця дорога, як і безліч шляхів, має свої принади і модифікації. Однією з таких модифікацій є сон, що може принести зцілення людині від утоми. У певні моменти сон нагадує смерть своїм переходом у понадреальні підсвідомі форми людського буття. Саме сон наповнює "груди, горло і повіки" ліричного персонажа млостю, а, отже, звільняє від буденщини, виводить поза межі часу, відсторонює відчуття простору.

У збірці "Підзамча" О.Ольжич постає перед читачем як тонкий лірик. Ліричний герой його поезій позбавлений пломеню, викликаного появою "Веж". Він поринає в суть речей, відданий тисячам асоціацій і нюансів, намагається розгадати таїну світобудови. Краса мови розкривається в стрункіх, спокійно-досконалих рядках поезій. Лірика О.Ольжича 1940-х років - це пошук істини, гармонії життя, його національних основ. Саме в цьому полягає важливість образу диліжансу як своєрідного елеменета хронотопу поезії "плинності часу".

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаддамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Вибрані твори. - К.: Юніверс, 2001. - 288 с.
2. Ольжич О. Незнаному Воякові. - К.: Фундація ім. О.Ольжича, 1994. - 432 с.
3. Бердник О. Терновий вінець України. - Лондон: Українська видавнича спілка, 1985. - 287 с.
4. Маланюк Є. Маланюк Є. Поезії / Упоряд. М.Неврлий. - К.: Укр. письменник, 1992. - 318 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. - Т.1. - К.: Аконіт, 1998. - 910 с.